

дії. Таке засвідчення підпису мало б прирівнюватися до нотаріального засвідчення справжності підпису особи на документах, зміст яких не суперечить закону і які не мають характеру угод, не містять відомостей, що принижують честь і гідність людини. Це дуже б допомогло в разі оформлення спадщини спадкоємцям – військовозобов'язаним учасникам ООС, оскільки заява про прийняття чи відмову від спадщини подається нотаріусу особисто та не може бути подана повіреним. Отже, довіреність на ведення спадкової справи, зокрема оформлена відповідно до ст. 40 Закону України «Про нотаріат», не дає право повіреному подавати відповідні заяви про відмову від прийняття спадщини чи про прийняття спадщини від імені довірителя.

На нашу думку, органи квазінотаріату повинні надалі здійснювати свої повноваження щодо вчинення дій, які прирівнюються до нотаріально посвідчених, відповідно до чинного законодавства. Зокрема, у своїй діяльності повинні дотримуватися вимог ст. ст. 245 і 1252 Цивільного кодексу України та ст. 40 Закону України «Про нотаріат», а також Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, чинного в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 2006 р. № 940.

Вважаємо за необхідне вказати на те, що органи квазінотаріату збережені й успішно працюють як в Україні, так і в Білорусі, Молдові та Російській Федерації. Водночас зауважуємо, що посвідчення заповітів і довіреностей, при-

рівнюваних до нотаріально посвідчених заповітів і довіреностей, у Білорусі, Молдові й Україні відбувається в основному однаковими органами.

**Висновки.** Отже, до компетенції відповідних посадових і службових осіб закладів охорони здоров'я України, зокрема лікувальних установ, належить учинення лише двох видів дій, які прирівнюються до нотаріального посвідчення, а саме: посвідчення заповітів та посвідчення довіреностей.

З огляду на історичний досвід щодо повноважень посадових, службових осіб лікувальних установ, які вчиняють дії, прирівнювані до нотаріального посвідчення, на нашу думку, є необхідність у збереженні повноважень щодо посвідчення заповітів і довіреностей, а також у розширенні повноважень щодо засвідчення справжності підпису на документах, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, головними лікарями, їх заступниками з медичної частини або черговими лікарями цих лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, начальниками госпіталів.

Подальші розвідки полягатимуть у характеристиці загальних засад учинення нотаріальних дій, які прирівнювані до нотаріального посвідчення, посадовими та службовими особами закладів охорони здоров'я, а також в аналізі особливостей посвідчення вказаними посадовими особами заповітів та довіреностей, прирівнюваних до нотаріально посвідчених.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. О порядке удостоверения доверенностей и завещаний военнослужащих в военное время : постановление Совета народных комиссаров от 15 сентября 1942 г. № 1536. СП СССР. 1942. № 8. Ст. 133.
2. Про державний нотаріат : Закон Української РСР від 25 грудня 1974 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1975. № 1. Ст. 4.
3. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
5. Долинська М. До питання компетенції посадових і службових осіб, які вчиняють дії, прирівняні до нотаріально посвідчених. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична»*. 2017. Вип. 3. С. 55–65.
6. Нелін О. Нотаріат і квазінотаріат в Україні: окремі дискусійні питання. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 19–22.

УДК 340.12

## ФЕНОМЕН СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА (ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ)

### PHENOMENON OF SOCIOLOGY OF THE RIGHT (GENERAL THEORETICAL ASPECTS)

**Кравчук С.М.,**

*старший викладач кафедри суспільно-гуманітарних наук  
Української академії друкарства,*

*присяжна суддя*

*Шевченківського районного суду м. Львова*

Стаття розглядає теоретичні аспекти феномену соціології права сучасного світу, момент його виникнення та розвитку. Аналізується розрізнення таких понять, як «об'єкт соціології» та «предмет соціології» у теоретико-правовому сенсі. Узагальнено наукові дослідження у сфері соціології права як у складному соціальному явищі (правовому та соціальному феномені) та основні закономірності його функціонування в умовах сьогодення. Порівнюються різні погляди, авторські підходи до означення складного наукового поняття «соціологія права», пропонуються власні. Автор робить акцент на дослідженні соціології права як науки інтегральної, яка дозволяє поєднувати та систематизувати знання різних галузей юридичної науки.

Об'єктом соціології права є правове життя суспільства в усьому розмаїтті.

Предмет соціології права розглядається як структурована система знань про певний наповнений соціально-юридичний феномен під час його розвитку та безпосередньої дії, відповідний соціально детермінований і соціально спрямований процес. Право водночас слугує підставою для впровадження в людську свідомість певних приписів, правил поведінки з метою їх дотримання. Цей процес нерозривно пов'язаний із правотворчістю, яка, у свою чергу, залежить від багатьох різноприродних чинників: політичних, моральних, економічних, культурних та ін. У цьому аспекті важливою є і правозастосовна та правореалізаційна діяльність.

Соціологія права як наука включає дослідження і таких важливих елементів, як мораль, релігія, національна ідея, які визначають якісні особливості суспільних відносин стосовно конкретного часу їх існування. Це складне явище, невіддільне від результатів творчої діяльності соціуму. Воно виникає безпосередньо в соціальному середовищі та в межах, що визначаються передусім моральними законами, які впливають із людської розумності.

Феномен «соціології права» розглядається як природне виникнення та теоретично узагальнена характеристика суспільних відносин у межах таких категорій, як «соціум» (глобальне громадянське суспільство), «індивід» (людина, її права та свободи), «влада» (держава), «право».

**Ключові слова:** об'єкт та предмет соціології права, соціологія права як наука, соціологія права як навчальна дисципліна, право, мораль, регулятор суспільних відносин, держава, суспільний договір, влада, місцеве самоврядування, суспільні відносини, правові відносини, засоби масової інформації (ЗМІ), системність, правотворчість, глобалізація, права людини.

The article examines the theoretical aspects of the phenomenon of sociology of the law of the modern world, the moment of its occurrence and development. The distinction between concepts such as "object of sociology" and "subject of sociology" in the theoretical and legal sense is analyzed. General researches in the field of sociology of law as a complex social phenomenon (legal and social phenomenon) and the main regularities of its functioning in the present. Different points of view are compared, author's approaches to the definition of a complex scientific concept: "sociology of law" and offered by their own. The author focuses on the study of sociology of law as an integral science, which allows combining and systematizing knowledge of various branches of legal science.

The object of sociology of law is the legal life of society in all its diversity.

The subject of sociology of law is considered as a structured system of knowledge about a certain full-fledged socio-legal phenomenon during its development and direct action, the corresponding socially deterministic and socially oriented process. Right, however, serves as the basis for the introduction into the human consciousness of certain regulations, rules of conduct in order to comply with them. This process is inextricably linked with law-making, which in turn depends on many varied factors: political, moral, economic, cultural, etc. In this aspect, law enforcement and law enforcement activities are also important.

Sociology of law as a science includes research and such important elements as morality, religion, national idea, which determine the qualitative characteristics of social relations in relation to the specific time of their existence. This is a complex phenomenon, inseparable from the results of the creative activity of society. It arises directly in the social environment and within the limits defined, first of all, by the moral laws arising from human reasonableness.

The phenomenon of "sociology of law" is considered as a natural occurrence and a theoretically-generalized characteristic of social relations within such categories as social (global civil society), individual (man, his rights and freedoms), power (state), right.

**Key words:** object and subject of sociology of law, sociology of law as science, sociology of law as educational discipline, law, morality, regulator of social relations, state, social contract, power, local government, public relations, legal relations, mass media (Media), systemic, law-making, globalization, human rights.

**Постановка проблеми.** Соціологія права – теоретично малодосліджений юридичний феномен, хоча це царина, що охоплює дуже широкий спектр тем і методів дослідження. Цей ключовий теоретичний термін живе власним життям, оскільки різні дослідники вкладають у нього різний зміст. Отже, це галузь теоретичних знань, де існує певна свобода, простір для нових наукових думок і пошуків. Дослідницький компонент є особливо актуальним за сучасних умов розвитку України як демократичної європейської держави, у якій вирішальне місце належить формуванню правової системи, де одним з основних елементів є права людини. Сьогодні часто практичний фаховий підхід до окресленого поняття відрізняється від концептуального. Знання, що випливають із наукових підходів, краще вирішують проблеми, соціальні також. Тому сучасною проблемою є визначення стратегічних цілей суспільства і шляхів їх досягнення за принципом мінімакса. Але останнє неможливе без теоретичних узагальнень.

**Стан опрацювання** цієї проблематики недостатній. Соціологія права стала об'єктом дослідження багатьох учених. Ідеться, зокрема, про роботи таких авторів упродовж ХХ-го ст. та сучасності, як американці Д. Блек, М. Баумгартнер і Ф. Сельцник, бельгійець П. Вінке, датчанин Б. Блевад, італійці Р. Тревес, В. Феррарі, німці Т. Гайгер, М. Рехбіндер, Н. Луман, Р. Ципеллус, поляк А. Подгурецький, рос. вчені С. Боботов, П. Зиков, В. Кудрявцев, В. Лапаєва, В. Казимирчук, В. Туманов, А. Яковлев, французи А. Арно, Ж. Карбоньє, Г. Тард, угорці К. Кульчар та І. Сабо, вихідці з Росії Ж. Гурвич, П. Сорокін, українці І. Кириченко, В. Ковальський, С. Корецький, В. Костицький та ін. Існує багато закордонних дослідників шкіл за окремими напрямками. Але навіть все краще потребує вдосконалення та нового погляду. Із низки загальних проблем, які досліджували зазначні автори, у статті приділяється увага окремим аспектам соціології права в контексті суспільної глобалізації.

**Метою статті** є дослідження в загальному вигляді феномену соціології права, розгляд загальнотеоретичних аспектів, висвітлення отриманих наукових результатів.

**Виклад основного матеріалу.** *Соціологія права як соціальне явище.* Соціологія права – це порівняно молода галузь у системі суспільствознавства, оскільки тільки в 1962 р. на V Всесвітньому соціологічному конгресі у Вашингтоні (Сполучені Штати Америки) вона була офі-

ційно визнана галуззю наукового пізнання, хоча історія її розвитку налічує понад сто років. Становлення соціології права як науки зазвичай пов'язують із трьома особами: французьким соціологом-позитивістом Емілем Дюркгеймом (1858–1917 рр.), австрійським юристом Євгеном Ерліхом (1862–1922 рр.) і німецьким соціологом, філософом та істориком Максом Вебером (1864–1920 рр.).

Виникнення галузі знань, що досліджує функціонування права, правових інститутів у контексті суспільної системи, спроби виявлення закономірностей взаємодії соціуму із правом як однією зі своїх підсистем зумовлене сформованою у другій половині ХІХ ст. соціоцентричною позитивною соціологією. Відбулося відділення соціологічного методу від суто метафізичних підходів до соціальної реальності з перетворенням його на самостійний інструмент пізнання, що сприймає суспільство як замкнену на собі, самодостатню систему, яка має свої причини й умови. На основі позитивістської концепції пізнання склався такий напрям у праві, як соціологічний позитивізм, логіка дослідження якого передбачає підпорядкованість принципу соціального детермінізму, який став попередником соціології права. Водночас варто зазначити, що передісторія соціології права налічує багато століть, від часів Платона й Арістотеля, коли її ідеї і принципи склалися й існували всередині соціально-філософських і правознавчих теорій. Вплив соціології на формування соціологічного підходу до вивчення права й інших сфер соціального життя (економіка, політика й ін.) не тільки спостерігався на теоретичному рівні, а й став підґрунтям емпіричних соціологічних досліджень. Але, оскільки право, будучи найбільш важливим соціальним регулятором суспільних відносин, повинно було з позицій звичної соціології «встановити закони розвитку суспільного життя, відкрити повторюваність у відомих умовах існуючих умов права і причинний зв'язок цих явищ в їх відношенні один до одного і до явищ навколишньої дійсності», то не випадково саме юристи (передусім представники кримінального права) значно раніше прийшли до висновків про те, що стан правових явищ залежить не тільки від характеру і якості відповідних суто правових засобів, але і від безлічі таких чинників неюридичного характеру, як соціально-економічні умови життя людей, природно-кліматичні умови, міжнародна обстановка тощо. Говорячи про роль філософії позитивізму, соціології, емпіричних досліджень

у розвитку соціологічного підходу до права і в наступному формуванні на цій основі соціології права як самостійної юридичної дисципліни, насамперед варто пам'ятати про значення робіт із теорії права таких видатних представників соціологічного напрямку кінця XIX – початку XX ст., як Р. Ієрінг (1818–1892 рр.) (розуміння права як юридично захищеного практичного інтересу), К. Маркс (1818–1883 рр.) (трактування права як знаряддя класового панування), Л. Гумплович (1838–1909 рр.) (концепція права як засобу природно виросла в результаті насильства організації панування), Г. Тард (1843–1904 рр.) (розгляд правотворення як результату психологічних механізмів наслідування), С. Муромцев (1850–1910 рр.) (визначення права як сукупності юридичних відносин або правового порядку), Н. Коркунов (1853–1904 рр.) (оцінка правових норм як розмежування інтересів) та ін.

Розгляд права за межами формальних догм як системи нормативних приписів, правил, що виходять від державної влади, привів до розуміння права як одного зі взаємопов'язаних соціальних фактів, широкої соціальної структури соціального порядку в контексті інших фактів-явищ. Тому що сформувалася соціологія права, яка досліджує соціальну природу і призначення права, розкриває й аналізує характер і закономірності взаємозв'язків і взаємодії права з іншими соціальними явищами і життям суспільства загалом, виявляє соціальну зумовленість права, його соціальні функції, цілі та механізм соціальної дії. Отже, соціологічний підхід до вивчення права на початку XX ст. здебільшого сформувався як соціологія права [1].

Сучасний світ зазнає швидких якісних змін, які визначають особливості заміни постіндустріального суспільства на постіндустріальне інформаційне суспільство стандартизованого життя. Найбільш зримим проявом і показником сучасних трансформаційних процесів, що відбуваються у світі й охопили всі сфери суспільного життя, є глобалізація. Термін «глобалізація» у сучасному суспільствознавстві вживається на позначення одночасно процесу і результату розвитку деяких тенденцій світової цивілізації і розглядається в останні роки як чи не найяскравіша характеристика розвитку сучасного світу [2, с. 5]. Важлива ознака глобалізації – утвердження неоліберальної стратегії в політико-правових доктринах сучасності, які вибудовують основу праворозуміння, правотворчості та моделювання держави. Особливість нинішнього етапу розвитку сучасної цивілізації полягає не тільки в тому, що постіндустріальну добу змінює інформаційна епоха, але і в тому, що процес бурхливих і стрімких змін охопив, окрім політичної, соціокультурну та духовну сфери. [3, с. 3]. Тому сучасні соціологічні дослідження права спрямовані на вивчення соціальної дії, ефективності права та його інститутів, розкриття впливу соціальних чинників на право в зазначених умовах.

**Об'єкт та предмет соціології права.** Соціологія права вивчає суспільні відносини, що складаються як у процесі підготовки й ухвалення правових актів, так і в перебігу реалізації правових приписів, їх перетворення на соціальну поведінку особи та суспільних утворень, тобто вона спрямована на з'ясування соціальної зумовленості та соціальної ефективності права. Об'єктом соціології права є правове життя суспільства в усьому розмаїтті його сторін, властивостей, процесів і явищ [4].

Зміст різниці між предметом соціології та правом зводиться до такого: юридична наука вивчає (поруч із нормами права) правові відносини, а соціологія – фактичні суспільні взаємини людей [5].

Предметом соціології права є:

- створення і функціонування правової системи, її інститутів і норм;
- соціальна зумовленість і соціальна ефективність дії права;

- взаємозв'язок між правовими нормами, правовими відносинами і фактичними суспільними відносинами людей;

- соціальні функції права;

- правове регулювання діяльності індивідів, їх груп і організацій [4].

Розглянуте розуміння предмета соціології права може бути конкретизоване стосовно окремих різних напрямів, які склалися в сучасній соціології права. Так, предмет досліджень, які спрямовані на вивчення соціальної зумовленості права, насамперед становлять соціальні чинники неправового характеру. Вони ж, у свою чергу, різною мірою впливають на формування і розвиток права. Що ж стосується предмета дослідження ефективності дії права, то він виявляється через визначення рівня та характеру впливу правового чинника на розвиток суспільних відносин. Предмет вивчення функціонування дії права орієнтований на механізм взаємозалежності правових і соціальних неправових чинників, що впливають на регулювання суспільних відносин. Під час та в результаті таких досліджень і формується структура соціальних знань про право – соціологія права [5].

Отже, **предмет соціології права** – це структурована система знань про окремі соціально-юридичний феномен у його розвитку та безпосередній дії як соціально-детермінованому та соціально спрямованому явищі, процесі. Право слугує підставою для впровадження в людську свідомість приписів, правил поведінки з метою забезпечення їх дотримання. Цей процес нерозривно пов'язаний із правотворчістю, яка, у свою чергу, залежить від багатьох різноприродних чинників (політичні, моральні, економічні, культурні й ін.). У цьому аспекті важлива і правозастосовна та правореалізаційна діяльність, від останніх залежить загальна ефективність та виконуваність усіх пов'язаних із правом соціальних функцій.

За позицією окремих авторів, сутність характеру питання не зводиться до руйнування або механічного розширення загальної теорії права та переорієнтації соціологічних підстав правових досліджень, переосмислення під кутом зору соціологічного підходу традиційних проблем юриспруденції. Такий підхід буде сприяти збагаченню предмета, виявленню нових соціальних проблем права. У цьому аспекті можна сказати, що, виходячи із соціального характеру права, теорія права не може не бути соціологічною по своїй природі. Перспектива єдності, а не тотожності теорії і соціології права вже на даний час є досить певною.

Цікавим є і той аспект, що в науковій літературі поширена думка, що існує дві групи соціально-правових проблем, що зумовлюють два напрями соціологічних досліджень права. Це позитивні і негативні (кримінологічні) дослідження.

Поруч із такими підходами також популярна думка про те, що соціологічні дослідження у праві необхідно проводити у співвідношенні категорій належного і суцього («норма» і «життя»). У такому разі зазначається, що функціонування права залежить від того, наскільки чітко регламентовані права й обов'язки суб'єктів у нормах, що визначити це стає можливим саме завдяки соціологічним дослідженням. У першому і другому випадках до уваги беруться соціальні проблеми дії права, яке сформувалося і офіційно втілене в законодавчому акті державної влади. Можна не сумніватися, що проблеми соціальної дії права, а також його оптимізація повинні розглядатися під кутом зору панівних напрямів соціології права. Отже, ми підтвердили, що предметом соціології права є система соціальних чинників, які взаємодіють із правовими явищами і процесами, а також механізм такої взаємодії. Дана позиція орієнтує конкретні дослідження на виявлення специфічних детермінантів (не юридичних по природі), що впливають на право, а також таких, що зазнають його



впливу, на розкриття нових тенденцій у різних сферах суспільного життя [5].

*Соціологія права як наука.* Оскільки право – це складне та динамічне соціальне явище, яскравий феномен та незаперечна цінність сучасної людської цивілізації що переживає якісно новий період трансформації, зумовлений значними змінами у політичному та суспільному розвитку, розвитком інформаційних технологій, початком формування нового типу світового співтовариства, а також формуванням нового типу особистості із притаманним їй типом правосвідомості, світоглядними та ментальними настановами тощо, то саме ці проблеми стали предметом вивчення і соціології права як науки. Наука соціології права вивчає суспільні відносини, які виникають на перетині таких понять, як «суспільство», «право», «держана влада», «держава», «людина», «права людини». Соціологія права як наука не обмежується названими питаннями, а включає дослідження ще й таких важливих елементів, як мораль, релігія, національна ідея, які в точках перетинів зазначених нами вище понять визначають якісні особливості суспільних відносин стосовно конкретного часового виміру.

Узагальнюючи наявні теоретичні доробки вітчизняних дослідників, можна стверджувати, що саме національна ідея – це своєрідна національна мета, яка об'єднує людей, інтегрує і гармонізує інтереси нації, усіх її представників – політичних сил, політичних партій, етнічних груп і релігійних конфесій. На загал можна сказати, що національна ідея є тією цементуючою основою, яка творить з індивідів громадянське суспільство, що і є предметом вивчення соціології права. Хоча існують і нові підходи до цього питання – багато дослідників за таку основу беруть населення конкретної держави в межах цілісності його меж. Для соціології права «важливе» дослідження не тільки суспільства загалом або людини (особи), але й підхід до нього як до важливої складової частини громадянського суспільства – політичних партій, громадських організацій, корпорацій та інших суспільних груп у їх взаємодії в межах суспільно-правових відносин у системі формування і реалізації влади, а також самого права як суспільного явища, що існує в цій системі в конкретний момент часу. У пошуках відповіді на питання, чим є сьогодні право, одразу зазначимо, що як феномен суспільного розвитку право не може бути визначене через єдине поняття за допомогою методологічних підходів, запропонованих якоюсь із сучасних теоретичних шкіл. Згадаємо, що Б. Кістяківський називав право бінарним, маючи на увазі множинність поняття права. Як складний суспільний витвір право може бути зрозумілим і поясненим щонайменше через низку його визначень. Право є мірою добра і зла. Тому право не тільки взаємоз'язане з мораллю, але й глибоко моральне. Неморальний (аморальний) закон не є правовим, підриває устрій влади, не є правом. Отже, передусім право є моральним імперативом, в основі якого лежить Божественна воля, який визнаний, санкціонований державою та забезпечується нею. Аморальний закон приречений на суспільний негативізм, громадський осуд. Він не виконує однієї з основних функцій права – не формує правового порядку. Право, як свідчить стародавнє римське прислів'я, є мірою добра і справедливості. Саме моральний зміст визначає право як соціальне (суспільне) явище [6].

Мораль – це система етичних цінностей, норм і правил поведінки особи, професійної групи або спільноти, політичної партії або громадської організації, суспільної групи чи класу. Інше визначення цього поняття – одна з форм суспільної свідомості, ієрархічно впорядкована система загальноприйнятних у соціумі цінностей. Існують і підходи до моралі як до системи поглядів, норм,

уявлень і оцінок, які регулюють суспільне життя та поведінку людини, тобто – регулятора суспільних відносин. Суспільна мораль, на відміну від *індивідуальної, групової чи корпоративної* моралі, є феноменом вищого порядку. Це система цінностей, норм і правил поведінки, які визнаються всім суспільством або його більшістю. На відміну від індивідуальної або групової моралі, суспільна мораль є результатом загальносуспільного мовчазного консенсусу, результатом якого є визнання того, що є добром чи злом, чесним чи нечесним, справедливим чи несправедливим, прийнятним чи неприйнятним. Такі норми й уявлення «народжуються» і «живуть» у народі у вигляді традицій, ціннісних настанов, загальноприйнятних правил, етичних імперативів. Протягом десятиліть американський психолог Лоуренс Колберг разом зі своїми колегами вивчав проблему рівня морального розвитку людини.

Результати щонайменше ста досліджень дозволили зробити важливі висновки. Коли людина ухвалює рішення про вчинок, оцінює свою поведінку як погану або добру, то може використовувати різні аргументи: «за це покарають (заохотять)», «він мені зробив погано, і я відплачу йому тим же», «мене не будуть поважати», «це справедливо, усі поведуться так само», «я не буду поважати себе, якщо вчино саме так». Виокремленні в дослідженнях Л. Колберга три рівні і шість ступенів морального розвитку відповідають біблійним уявленням про орієнтацію людини на страх, сором і совість [7].

Держава не може втручатися в суспільну мораль. Її завдання полягає в іншому, а саме у здійсненні діяльності органами державної влади і місцевого самоврядування, зокрема за участю громадських організацій, спрямованої на реалізацію заходів профілактичного і просвітницького характеру, популяризації етичних цінностей, духовних і культурних надбань українського суспільства, попередження і недопущення виробництва і поширення продукції та показу видовищних заходів, які завдають шкоди суспільній моралі, регулювання виробництва і поширення продукції сексуального й еротичного характеру, продукції, що містить елементи насильства та жорстокості, тобто завдання держави полягає в урівноваженні прав членів суспільства (людей). На відміну від суспільної моралі, етика є наукою про мораль, а етичні правила і стандарти – нормативним вираженням моралі, системою правил і приписів для корпоративних груп і об'єднань, які разом не творять суспільної моралі, а тільки погоджуються з нею. Тому маємо або прийняті у формі нормативних документів корпоративного саморегулювання етичні кодекси лікарів, журналістів, суддів, або загальноприйнятні етичні стандарти професійного чи громадського середовища – юридичну етику, побутову етику й етикет. Право, як і мораль, також є важливою соціальною (суспільною) цінністю, надбанням духовної культури суспільства. З іншого боку, воно – регулятор суспільних відносин. За правом, об'єктивованим у нормативному акті, стоїть державний примус. Таке розуміння права невідривне від нормативного його бачення. Право – один із видів соціальних норм, поруч із нормами моралі, етики чи естетики, технічними нормами, звичаями, традиціями й обрядами. Право – це особливі норми і правила людської поведінки, які характеризуються формалізованістю та загальною обов'язковістю. І на останок, право містить сукупність норм, які вибудовують певну ієрархічну структуру, яка визначає особливості суспільного життя, специфіку поведінки особи як члена соціуму та функціонування механізму держави загалом. У такому розумінні право є системою норм і правил поведінки, які складають систему права. Система ж права включає галузі права й інститути права. Системність – своєрідний закон «життя» права. Руйну-

вання системності означає «смерть» права. Попередні роздуми щодо розуміння права в контексті соціології як науки тісно пов'язані із ще одним його визначенням: право є легітимізованим інтересом, результатом компромісу суспільних еліт, відображеного в партійних і корпоративних позиціях, зконцентрованих у правовій нормі, передусім в акті законодавчої влади. З наукових позицій саме тут закладений договірний зміст права сучасного суспільства, що не відкидає можливості розгляду права як результату договору народу та держави (Суспільного договору), матеріалізованого передусім у Конституції держави. Отже, право є Суспільним (соціальним) договором. Наступне визначення права полягає у визнанні значущості державного припису, концентрованої в нормі права волі держави (панівних у ній класів чи соціальних груп), який забезпечується, санкціонується, гарантується нею. Воля забезпечує загальнообов'язковість правової норми, є джерелом формування мотивації поведінки особи. Нарешті, право – це сукупність усіх правових явищ суспільства, яку ми називаємо правовою системою. За місцем і роллю закону, джерелами права, значенням судового рішення в розвитку права виділяють романо-германську правову сім'ю (соціологічну систему), правову систему (сім'ю) загального права, а також релігійні правові системи й англосаксонську правову систему (сім'ю) [8].

Ще одне соціологічне розуміння права пов'язане з виявом (проявом) цього феномену в суспільних відносинах. Право «живе» доти, доки воно застосовується суспільством і твориться ним (оновлюється в ньому). Право містить і державно-владні веління і норми звичаєвого права. Суспільне життя регулюється не тільки правовими нормами, але й «неправом», тобто силою звички, модою, деякими пережитками, які заповнюють людську свідомість, ціннісними настановами особи. Результатом правового життя є правова культура суспільства.

Отже, право є феноменом сучасної цивілізації, воно породжується безпосередньо саме соціумом у межах морального імперативу добра і справедливості, вищих законів (Божественних, космічних), за якими людина, «створена за прообразом Божим», наділена талантом і правом на творчість. Право є не результатом сліпого наслідування вищої волі. Творець наділив людину і суспільство розумом та визначив, через заповіді, основні засади суспільного життя для міжособистісних та колективних відносин, важливі моральні імперативи [9, с. 9].

Не дискутуючи стосовно того, чи даровані природні права людини Богом, а чи просто належать індивіду як елементу живої природи, специфічній біосоціальній істоті, зазначимо, що в їх основі все ж є імперативи «вищих законів», у межах яких суспільство творить право тих самих традицій, звичаїв, моральних норм, а також нормативно-правові акти.

Отже, соціологія права як наука – складне, багатогранне явище, невіддільне від результатів творчої діяльності соціуму в цій сфері загалом. Це те соціальне явище, яке виникає в самому соціальному середовищі й у межах, що визначаються насамперед моральними законами, установленями Вищим Розумом, або ж за принципом безперервно існуючої і виникаючої в кожний конкретний момент буття (життя) людської розумності.

Нарешті, право із соціологічного погляду є засобом закріплення влади. Відомо, що **влада** – це інституційна здатність того чи іншого суб'єкта суспільних відносин робити свої веління обов'язковими для інших. У системі влади виділимо владу духовну, що має в основі Вищу волю, Моральний імператив, який «поміщений» у віру та підтримується релігією. Наступними рівнями влади є влада народу, яка реалізується ним через державу (державну владу) та місцеве самоврядування, влада капіталу та «четверта» влада – інформаційна влада засобів масо-

вої інформації (далі – ЗМІ). **Влада народу** здійснюється ним через канали прямої демократії (вибори, референдум, право законодавчої ініціативи), а також державою через законодавчу, судову, контрольно-наглядову, атестаційну та виконавчу гілки влади [10; 11].

Місцеве самоврядування реалізує владу народу через місцеві референдуми, територіальні ради, їхні органи виконавчої влади й інститут сільських, селищних і міських голів, а також через органи громадської самодіяльності – домові, вуличні, квартальні комітети, батьківські комітети у школах, громадські ради. Звичайно, об'єктом дослідження соціології права є передусім влада народу та державна і самоврядна влада. Інші форми влади вивчаються соціологією права тільки у зв'язку із правовими проблемами, що виникають у процесі здійснення влади: питання взаємовідносин церкви і держави, реєстрації релігійних організацій, церковного майна. А влада капіталу є предметом вивчення у зв'язку із правовими проблемами діяльності транснаціональних корпорацій, гарантіями підприємництва, правовими проблемами діяльності банків та інших фінансових установ. Зазначимо, що влада капіталу частіше «непомітна» для права, оскільки реалізується і поза правом: вплив на вибори, підтримка політичних партій, лобіювання, вплив на вищу державну владу тощо.

Отже, соціологія права як наука вивчає суспільні відносини, що виникають у межах, окреслених такими категоріями, як «соціум» (глобальне громадянське суспільство), «індивід» (людина), «влада» (державна), «право». Тому соціологію права треба розглядати як інтегральну науку, яка дозволяє поєднати та систематизувати знання різних галузей юридичної науки [6].

**Висновки.** Становлення соціології права як науки ввійшло в історію із прізвищами таких відомих особистостей, як: **Еміль Дюркгейм** (1858–1917 рр., французький соціолог-позитивіст), **Євген Ерліх** (1862–1922 рр., австрійський юрист), **Макс Вебер** (1864–1920 рр., німецький соціолог, філософ та історик). Виникнення окремої галузі знань, що досліджує дію права, правових інститутів загалом та виявляє закономірності взаємодії соціуму з ними, зумовлене сформованою у другій половині XIX ст. соціоцентричною позитивною соціологією. Соціологічний метод відділився від метафізичних підходів до соціальної реальності та став самостійним інструментом пізнання, який сприймає суспільство як замкнену, самодостатню систему, що містить свої причини й умови. На основі позитивістської концепції пізнання склався такий напрям у праві, як соціологічний позитивізм, логіка дослідження останнього передбачає підпорядкованість принципу соціального детермінізму (попередник соціології права).

Соціологія права вивчає суспільні відносини, що складаються як у процесі підготовки й ухвалення правових актів, так і в перебігу реалізації правових приписів, їх перетворення на соціальну поведінку особи та суспільних утворень, тобто вона спрямована на з'ясування соціальної зумовленості та соціальної ефективності права. Об'єктом соціології права є правове життя суспільства в усьому розмаїтті її сторін, властивостей, процесів і явищ.

До предмета соціології права належать: створення, функціонування правової системи, її інститутів і норм; взаємозв'язок між правовими нормами, правовими відносинами і фактичними суспільними відносинами в суспільстві; соціальні функції права; правове регулювання діяльності особи, груп осіб та/або організацій.

Наука соціології права вивчає суспільні відносини, які виникають на перетині таких понять, як «суспільство», «право», «державна влада», «державна», «людина», «права людини». Соціологія права як наука не обмежується названими питаннями, а включає дослідження ще й таких важливих елементів, як мораль, релігія, національна ідея й ін.

Соціологічне розуміння права пов'язане з виявом (проявом) цього феномену в суспільних відносинах. Право «живе» доти, доки воно застосовується суспільством і твориться ним (оновлюється в ньому). Право містить і державно-владні величини, і норми звичаєвого права. Суспільне життя регулюється не тільки правовими нормами, але й традиціями, силами звички, модою, іншими ціннісними настановами особи. Результатом правового життя тут є таке суспільне явище, як правова культура.

Отже, соціологія права як наука – складне, багатогранне явище, невіддільне від результатів творчої діяльності соціуму в цій сфері загалом. Це те соціальне явище, яке виникає в самому соціальному середовищі й у межах,

які окреслюються передусім моральними законами, встановленими Вищим Розумом, або за принципом безперервно існуючої і виникаючої в кожній конкретний момент буття (життя), іманентно притаманної та незмінної природи людської розумності.

Для дослідження соціологію права треба розглядати як інтегральну науку, яка дозволяє поєднувати та систематизувати знання різних галузей юридичної науки.

Найбільш коротко предмет соціології права як науки можна охарактеризувати як суспільні відносини, які виникають у межах таких категорій: «соціум» (глобальне громадянське суспільство), «індивід» (людина, її права та свободи), «влада» (держжава), «право».

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дубовицкий В. Социология права: предмет, методология и методы. Минск к: Право и экономика, 2010. 174 с. URL: [https://law.bsu.by/pub/31/Dubovitski\\_5.pdf](https://law.bsu.by/pub/31/Dubovitski_5.pdf).
2. *Соціологія права* / О. Джуца та ін. ; за заг. ред. О. Джуци. Київ : Юрінком-Інтер, 2004.
3. Костицкий В. Закон перманентной концентрации капитала: экономическая история та українські реалії. Київ : Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи, 2003.
4. *Соціологія права*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціологія\\_права](https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціологія_права)
5. Предмет социологии права. URL: [http://www.srines.com/book\\_892\\_chapter\\_6\\_1\\_Predmet\\_soiologii\\_prava.html](http://www.srines.com/book_892_chapter_6_1_Predmet_soiologii_prava.html).
6. Костицкий В. *Соціологія права* як наука. URL: <http://www.kostytsky.com.ua/upload/doc/kostytsky-soc-prava.pdf>.
7. Проблема звільнення українського інформаційного простору від навали сцен жахів, насильства, жорстокості. URL: [http://www.kyivsta.gov.ua/news/2008/08/0821\\_1.htm](http://www.kyivsta.gov.ua/news/2008/08/0821_1.htm).
8. Давид Р. Основные правовые системы современности. Пер. с фр. и вступ. В. Туманова, Москва : Прогресс, 1988. 496 с.
9. Костицкий В. Право як цілісність: теолого-соціологічний підхід. *Соціологія права*. 2012. № 1 (3).
10. Костицкий В. Влада народу: сім функціональних гілок влади (проблеми ренесансу в теорії права). *Малий і середній бізнес*. 2010. С. 4–14.
11. Костицкий В. Розподіл влади у правовій державі та соціально-нормативне закріплення ідеї свободи і демократії. *Соціологія права*. 2011. № 2. С. 3–6.

УДК 340.15(477):347.61/.64“1960/1980”

## СІМЕЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В УКРАЇНІ В 1960–1980-Х РОКАХ

### FAMILY LEGISLATION IN UKRAINE (1960–1980)

Лісогорова К.М.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті розглянуто питання законодавчого регулювання шлюбно-сімейних відносин в Українській Радянській Соціалістичній Республіці ( далі Українська РСР або УРСР) у 60–80-х роках ХХ століття, характерні ознаки та особливості його застосування. Основну увагу приділено аналізу положень Кодексу про шлюб та сім'ю Української РСР, затвердженого Законом УРСР від 20 червня 1969 року, який набрав чинності з 1 січня 1970 року. Акцентовано на тому, що хоча Кодекс про шлюб та сім'ю Української РСР затверджено відповідно до Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб і сім'ю 1968 року, але водночас норми Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб і сім'ю передбачали право союзних республік здійснити окремі відступи від установлених Основами законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб і сім'ю положень. Зазначено, що Кодекс про шлюб та сім'ю Української РСР установив порядок та умови одруження, урегулював особисті й майнові відносини, які виникають у сім'ї між подружжям, між батьками і дітьми, між іншими членами сім'ї, відносини, які виникають у зв'язку з усиновленням, опікою та піклуванням, прийняттям дітей на виховання, порядок і умови припинення шлюбу. Визначено, що протягом 1960–1980-х років до Кодексу про шлюб та сім'ю Української РСР внесено зміни та доповнення, крім цього, прийнято низку нормативно-правових актів, у яких уточнювалися та деталізувалися положення щодо регулювання шлюбно-сімейних відносин у республіці. У статті зроблено висновок про те, що в зазначений період в Українській РСР приділено значну увагу шлюбно-сімейному законодавству, але практика застосування шлюбно-сімейного законодавства та реалії суспільного розвитку потребували його оновлення.

**Ключові слова:** шлюбно-сімейне законодавство, Кодекс про шлюб та сім'ю Української РСР, Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб та сім'ю, укладення шлюбу, особисті та майнові права подружжя.

The article deals with the issues of legislative regulation of marriage and family relations in the Ukrainian SSR in the 60-80s of the 20th century, the characteristic features and peculiarities of its application. The main attention is paid to the analysis of the provisions of the Marriage and Family Code of the Ukrainian SSR, which was approved by the Law of the USSR dated June 20, 1969, and came into force on January 1, 1970. Attention is drawn to the fact that, although the Code of Marriage and Family of the Ukrainian SSR was approved in accordance with the Fundamentals of the Legislation of the USSR and the Union Republics on Marriage and Family in 1968, but, at the same time, the norms of the Fundamentals of Legislation of the Union of Soviet Socialist Republics and the Union Republics about marriage and the family envisaged the right of the union republics to make separate deviations from the established bases of the legislation of the Union of Soviet Socialist Republics and the Union republics on marriage and family provisions. It is noted that the Marriage and Family Code of the Ukrainian SSR, established the procedure and conditions for marriage, regulated the personal and property relations that arise in the family between spouses, between parents